

CZU: 821.135.1(478).09-3:81'22
ORCID: 0000-0003-0374-0189
DOI: 10.5281/zenodo.3419696

Ina DRIGA
Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

**STRUCTURI PRESUPOZIȚIONALE
ÎN DISCURSUL OPEREI DRAMATICE
CUM ECLESIASTUL DISCUTĂ CU
PROVERBELE DE VAL BUTNARU**

**Presuppositional structures in the dramatic work
Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele by Val Butnaru**

Abstract: We intend to pursue presuppositional structures in the dramatic work *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele* by Val Butnaru. We have tried to provide relevant examples to illustrate the operation of presuppositions, the value and meanings of which have been an additional challenge for their interpretation.

The pragmatic presupposition is not the mirroring of the speaker's personal beliefs, nor the mirroring of his motivations or intentions; it is the linguistic expression of how he or she understands to be manifested verbally. The locator must assume the responsibility of the presuppositions, while the lender assumes the responsibility of their effective decoding. Why this double responsibility is needed can be understood by analyzing the presuppositions from a pragmatic perspective.

Keywords: pragmatic presuppositions, dramatic speech, communication, language acts, pragmatics.

Rezumat: Ne-am propus să urmărim în lucrarea noastră structuri presupozitive în discursul operei dramatice *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele* de Val Butnaru. Am încercat să oferim exemple relevante pentru ilustrarea funcționării presupozitiilor, valoarea și semnificațiile cărora au reprezentat o provocare în plus pentru interpretarea lor.

Presupoziția pragmatică nu este oglindirea convingerilor personale ale vorbitorului, nici a motivațiilor sau intențiilor sale; este expresia lingvistică a modului în care înțelege să se manifeste, verbal. Locutorul trebuie să-și asume responsabilitatea presupozitiilor, în vreme ce alocutorul pe cea a decodării lor eficiente. De ce e nevoie de această dublă responsabilitate putem înțelege analizând presupozitiile din perspectivă pragmatică la care apelează personajele din opera dramatică *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele*, a autorului basarabean Val Butnaru care a constituit corpul propriu-zis de lucru.

Cuvinte-cheie: Presupoziția pragmatică, discurs dramatic, comunicare, acte de limbaj, pragmatică.

În paginile ce urmează ne-am propus să ilustrăm felul în care funcționează și se potrivesc presupuzițiile în cadrul operei dramatice *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele* de Val Butnaru, am încercat să oferim exemple relevante pentru ilustrarea funcționării presupuzițiilor, valoarea și semnificațiile cărora au reprezentat o provocare în plus pentru interpretarea lor.

Comunicarea prin limbaj este una dintre trăsăturile care definesc comunitățile umane. A exista în societate înseamnă a comunica. Funcția oricărui enunț se clarifică în cursul schimburilor verbale în raport cu un context dinamic, în proces continuu de constituire prin interacțiune. Abilitatea conversațională a unui individ este reflectată și de modul de introducere a presupuzițiilor.

Problema presupuzițiilor este centrală pentru semantică și pragmatică, presupuziția fiind considerată nu ca o relație semantică dintre propoziții, ci o relație pragmatică dintre enunțuri. Pragmatica reprezintă studiul relațiilor dintre structura unui sistem semiotic și folosirea acestuia în context, iar împreună cu semantica formează o parte din teoria generală a sensului cuvântului.

Din perspectiva pragmatică, nu conținutul propozițional și valoarea de adevăr constituie repere fundamentale pentru definirea presupuzițiilor, ci situația în care este rostit un enunț, situație caracterizată printr-o anumită configurație a atitudinilor și intențiilor participanților la activitatea comunicativă (Ionescu-Ruxăndoiu, p. 55).

Prin presupuziție, se înțelege o enunțare implicită, un tip de judecată logică, care trebuie să fie dată ca adevărată, de fiecare dată când printr-un enunț-manifest se afirmă sau se neagă ceva.

Cultivând un limbaj original, insolit și dezinhibat, Val Butnaru reprezintă un nou val al postmodernismului românesc. Un bun exemplu ne oferă textul lui care reușește să construiască foarte bine un registru ironic cu trimiteri spre tragic. Piesa *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele* are asemănări cu cea a lui Samuel Beckett *Așteptându-l pe Godot*. Apar și Didi, și Gogo (prin analogie cu Lucky și Pozzo din *Godot*).

În mod cifrat autorul aduce elogii spectacolului disident și contestatar cu același titlu, care mai este și un manifest, semnificând cotitura de la realismul căzut în cotidian spre teatralitate. Personajele țin cu totul de teatrul deriziunii: *Ecclesiastul* nu este ecclesiast, ci fondatorul unei trupe de teatru care se destramă. *Proverbele* este un personaj ciudat care sapă gropi, să aibă cine cădea în ele (Lucky este unul dintre ei pentru că în acest oraș numai proștii dau în gropi), mai apare și domnișoara *Relații cu publicul* care încurcă orele de repetiții ale spectacolelor prezente la Festival, un negru, un grec – participanți la acest festival finanțat de Uniunea Europeană.

Se întâlnesc cu toții și se despart, lăsând la vedere răni pe care și le-au făcut reciproc, căsnicii distruse, rivalități, risipă de pasiuni.

Peste toate, textul este, politic, insinuat: regizoarea Roza este finanțată de Uniunea Europeană să realizeze un spectacol inspirat din *Biblie* în care Isus este negru, iar evreii care l-au vândut, cândva, sunt acum cei care îl salvează.

Piesa *Cum Ecclesiastul discută cu Proverbele* este, am putea spune, expresia acestei duble experiențe. În centrul tragediei naționale, după cum o subintitulează ironic autorul ei, se află o realitate mitologizată și deci o falsă realitate în care oamenii devin fantoșe, schimbându-și locul cu personajele de teatru. Presupusa *tragedie* tinde să se încadreze mai curând într-o farsă internațională. Această ipoteză a noastră poate fi probată prin mesajul transmis în următoarea secvență din piesă.

Proverbele: *Sunt supărat pe lume și i-am dat foc. Lasă mai bine să ardă ea decât să ne certăm noi.*

Roza: *Ce fel de lume?*

Proverbele: *Diferită. Țări mari și mici. Kremlinul, Casa Albă, piramidele, Banca Mondială, muierea cea...*

Lucky: *Statuia Libertății.*

Proverbele: *Statuia Libertății.*

Roza: (cu răutate globalizantă): *Deci, America și Rusia?*

Proverbele: *Mai sunt vreo două... (p. 139)*

Desantul eterogen care pune stăpânire pe un mic oraș de provincie cu ocazia unui festival de teatru este doar fundalul pentru derularea conflictelor de ordin paradigmatic, dacă ne-am putea exprima astfel, între două tipuri de dogme, respectiv, între două categorii de autorități. Una cvasireligioasă, reprezentată de Ecclesiast – care este învățătorul, mentorul spiritual și fața laică a înțelepciunii populare identificate în Proverbele.

Conflictul își pierde din noimă sub presiunea unei infuzii masive de cosmopolitism. Ambele instanțe intelectuale și morale care și-au disputat în timp terenul culturii (al dramaturgiei și al teatrului) cad în deriziune, iar la orizont se profilează o a treia, cea globalizantă, care schimbă radical regulile de joc, induce situația de criză, obsesii, nelămuriri și simplifică lucrurile.

Până la urmă, totul se reduce la o demonstrație a lipsei de consistență a lumii construite de Ecclesiast, acest pasager sacerdot, pe care emulii îl părăsesc fără nicio remușcare la prima ofertă europeană avantajoasă.

Roza: *Vai, cine oare vorbește acuzator cu mine? Voi, care l-ați trădat pe Ecclesiastul! Voi, care v-ați repezit ca niște calici la banii propuși de mine? (p. 150)*

Roza a înscenat un test pentru actorii care l-au părăsit pe Ecclesiast. Aceasta a dorit să vadă dacă Ecclesiastul poate fi distrus iar actorii, în cele din urmă, și-au vândut regizorul pentru bani, nimic nou în zilele noastre, acum când practic totul se vinde și se cumpără – chiar și viața omului. Actorii l-au vândut și, în final, s-au prabușit toți într-o groapă a necazurilor, a minciunii și a păcatelor.

Unul dintre cele mai cumpătate și inteligente personaje, Proverbele, pe tot parcursul operei încearcă să răspundă la replicile celor din jur, prin diverse proverbe românești adecvate contextului: *Cine fură azi un ou, mâne va fura un bou.* (p.107); *Cine sapă groapa altuia...* (p. 108); *Am să pun bețe-n roate să am să semăn vânt* (p.112); *Nărodul deschide gura după ce se-ngloadă trăsura* (p.113); *A da foc la moară* (p. 126).

Eclesiastul: *Proverbele, taci sau spune ceva mai înțelept decât tăcerea* (p.127). Acest proverb românesc ne trimite la constatarea presupuziției precum că Proverbele vorbește prea multe și nepotrivite după părerea Eclesiastului, căci după cum bine știm tăcerea de multe ori e mai de prețuit decât vorbirea. Tăcerea e dovadă de înțelepciune și de echilibru, de aceea mulți se trezesc vorbind când nu trebuie și la moment nepotrivit. O vorbă românească spune: „Dacă tăceai, filosof rămâneai”.

Enunțul Eclesiastului: *Iar acum ai venit și ai adus pentru actorii mei un alt trenuț. De la Uniunea Europeană!* (p.140) Presupuziția precum că Roza, fosta soție a Eclesiastului a adus moartea, desființarea, distrugerea trupei, pe care o conduce de ani buni de zile, presupune în mod necesar semnificația că Roza, soția Eclesiastului, cândva l-a părăsit, plecând în Europa, iar acum a revenit intenționat să-i distrugă trupa de teatru, iar într-un final și viața. Eclesiastul fiind regizorul unei trupe de teatru joacă de 15 ani aceeași piesă *Așteptându-l pe Godot*, de aceea ideea unui experiment în teatru ar fi binevenită pentru actori, astfel aceștia o urmează pe Roza într-un alt proiect, un alt spectacol, Eclesiastul refuză categoric ca acest spectacol să fie jucat, întrucât Hristos e jucat de un negru și evreii vin în Africa să-l salveze de triburi sălbatice.

În cele din urmă actorii îl părăsesc, alegând oferta Rozei, soția Eclesiastului, în acest fel îl distrug prin trădarea lor. Din acest motiv, Eclesiastul își sfârșește tragic existența.

Cu câțiva ani în urmă Roza, fosta soție a Eclesiastului, a procurat pentru copilul lor un trenuț electric defectat, iar în urma unui scurtcircuit copilul a murit, Eclesiastul, considerând-o pe soția lui vinovată pentru producerea tragediei, întrucât după cum afirma el, Roza știa că trenuțul este defectat, fiind anunțată de vânzătoare că trenuțul nu este de vânzare. Astfel presupuziția acestui enunț semnifică că: 1. Până acum Roza, soția Eclesiastului nu a fost în țară, era plecată în Europa și 2. Conținutul presupus al expresiei *ai adus pentru actorii mei un alt trenuț* semnifică un trenuț al morții, al distrugerii, al destrămării, ceea ce într-un final s-a și adevărit.

În plan pragmatic, responsabilitatea sensului presupus revine enunțătorului. Această responsabilitate este normală, dat fiind că enunțătorul mobilizează un cod în care sunt înscrise și presupuzițiile.

Lucky: *Din mila unui nebun am rămas fără picior!* (se uită la Proverbele care ține în mână un băț de la panou). *Nebunul se cunoaște după bită.*

Proverbele: *Așa-i! Și prostul – după floare* (p.109).

Întrucât s-a iscat un conflict între Lucky, actorul cu „L” mare și Proverbele, motivul disensiunii fiind faptul că Lucky și-a fracturat piciorul căzând în una dintre gropile săpate prin oraș de către Proverbele, aceștia nu ezită mult timp și încep a face un schimb de afirmații nemiloase unul la adresa celuilalt. Astfel, presupuziția: Nebunul se află în fața mea, este dedusă atât de către Proverbele, cât și de Lucky.

Ducrot subliniază că actul presupuziției nu se adaugă din exterior, ca alte acte de limbaj, unei structuri lingvistice care ar putea fi definită independent de ea, ci este profund implicat în organizarea internă a enunțurilor: a presupune un conținut X înseamnă a-l obliga pe destinatar să admită X, fără a-i mai da însă posibilitatea de a continua discuția

referitoare la X. Vehiculând o presupuziție existențială, un subiect instituie, prin această unică acțiune, o întregă lume, presupunându-i realitatea și existența: fiecare vorbă stabilește, în momentul în care este enunțată, universul despre care vorbește (Ducrot, p. 85).

În analiza tradițională se face distincția între două tipuri de presupuziții: *locale* și *globale*. Cele locale presupun o includere: *când ați venit?* – ați venit într-un anumit moment. Presupuziția locală determină intervenția interogației parțiale Cine?, Când?, Unde? Presupuzițiile globale au la bază ideea de anterioritate.

Didi: *E timpul să facem o pauză* (p. 115). Presupune că Didi și Gogo prea mult timp au repetat piesa, timp de 15 ani, și că, la momentul de față, ar avea nevoie de un răgaz.

Presupuzițiile au un rol esențial în delimitarea universului conversațional. Introducerea unor presupuziții îl pune pe R în situația de a accepta o anumită bază de discuție selectată de E.

Presupuzițiile nu aparțin propozițiilor (adică unor obiecte lingvistice), ci indivizilor care enunță propozițiile, ținând seama de fondul de informații deținut în comun cu ceilalți.

Kerbrat – Orecchioni își întemeiază demersul pe ideea că orice unitate de conținut susceptibilă de a fi decodată are în mod necesar în enunț un suport lingvistic oarecare. Enunțul: Roza: *Te-am sunat acum două săptămâni și nu erai de găsit* (p. 129), indică în același timp că:

1. Roza l-a sunat pe Eclesiast două săptămâni în urmă.
2. Eclesiastul nu era de găsit până la momentul discuției, adică până în prezent.

De asemenea, în funcție de situație, același enunț mai poate avea diferite alte interpretări:

- a) În sfârșit te-am găsit.
- b) Nu e frumos și politicos să nu răspunzi la telefon.

Conținuturile a și b nu sunt prezentate în același mod; a) e dat ca ceva de la sine înțeles sau deja cunoscut, deci imposibil de pus la îndoială, în timp ce b) se prezintă sub forma unui conținut informativ nou, care poate fi eventual discutat. a) este presupus, iar b) este asertat. Aserțiunile, presupuzițiile și subînțelesurile sunt cele trei mari categorii conceptuale cu care se operează definirea implicitei.

Avem convingerea că fenomenul presupuzițional este un act de autoritate, prin care receptorului îi sunt impuse, de către un subiect, anumite conținuturi.

În schimburile verbale obișnuite, reacția la informațiile neașteptate din presupuziții se regăsește într-o gamă infinită de posibile replici. Un enunț precum: Lucky: *Semănați foarte mult cu soția mea pe care am iubit-o atât de mult* (p. 145), poate antrena două tipuri de reacție din partea interlocutorului: 1. Constatarea presupuziției interlocutorului precum că acesta ar fi avut o soție în trecut, pe care nu o mai are. 2. Interlocutorul lui Lucky seamănă, are trăsături comune cu cele ale soției sale și 3. Locutorul a avut frumoase și sincere sentimente de iubire față de soție.

Presupuziția este ceea ce trebuie acceptat în comunicare pentru ca interlocutorii să se poată înțelege (Reboul, p. 41). Presupuzițiile pragmatice pot fi descrise ca niște informații care vizează anumite condiții ce trebuie să fie satisfăcute pentru ca un anume

act de limbaj să fie reușit. Puterea presupuziției este dată de contextul social, care impune interlocutorilor anumite reguli de bună conduită lingvistică, între care cea mai importantă și necesară ar fi respectarea celuilalt, adică respectarea interlocutorului (celebru principiu al lui Grice „ménager la face”).

Presupoziția pragmatică ar fi un „concept trivalent”, în opoziție cu cea logică, considerată a fi unul bivalent. Activitatea enunțatorului e aici determinantă: *Un concept pragmatic de presupuziție este orientat spre persoană și spre limbaj; putem exprima presupuziția ca un concept trivalent, nu unul bivalent.* (Geoffrey Leech, p. 281). Presupuzițiile pragmatice exprimă intuițiile noastre despre ceea ce este luat drept sigur (de la sine înțeles) când vorbim. Alte cercetări privesc presupuzițiile ca manifestare a unei relații tripartite, incluzând emițătorul, cadrul enunțării și receptorul (Asher, p. 321), iar funcționarea acestora în discurs necesită reînnoirea acordului tacit între participanții asupra limitelor teritoriului comun.

Introducerea de către emițător între aceste limite a unui element nerecunoscut ca atare de alt participant poate declanșa o renegociere a contractului sau o polemică al cărei rezultat poate fi, într-o situație extremă, blocarea comunicării. Întrucât Proverbele vorbește despre una, iar Eclesiastul despre alta, comunicarea este fatală, niciunul nu satisface cerințele și dorința de a răspunde la întrebarea interlocutorului său.

Proverbele: *Încă n-ai murit?*

Eclesiastul: *Am nevoie de Mititică.*

Proverbele: *Care Mititică?* (p. 108)

Reieșind din discuția celor doi, putem presupune că există un actor pe nume Mititică, de care are nevoie Eclesiastul. Interlocutorul, pentru care presupuziția nu funcționează, poate încerca să renegocieze contractul fie prin intermediul unor întrebări: *Care Mititică?*, fie contestând presupuziția: *Nu cunosc niciun om pe nume Mititică!*

Proverbele: *Află, domnul meu, că pe mine mă cheamă Proverbele.*

Eclesiastul: *Proverbele? Ce fel de proverbe?*

Proverbele: *Românești, atâta timp cât mă aflu în țara asta.*

Eclesiastul: *Stai că nu înțeleg nimic*

Proverbele: *Nici nu mă îndoiesc. Dar am cam lungit vorba cu dumneata* (p. 107).

La o primă cunoștință a Eclesiastului cu Proverbele, se conturează o neclaritate, o disensiune în plan verbal dintre cei doi. Proverbele, din dorința aprigă de a-și răspunde la unele întrebări referitor la ce panou cu inscripția *bou* ține în mână Eclesiastul și pentru ce este destinat acesta, primește răspunsuri neclare din partea interlocutorului, chiar superficiale, astfel interesul Proverbelor fiind nesatisfăcut. În cele din urmă este inevitabilă schimbarea subiectului abordat sau chiar blocajul comunicativ dintre cei doi.

Presupoziția pragmatică nu este oglindirea convingerilor personale ale vorbitorului, nici a motivațiilor sau intențiilor sale; este expresia lingvistică a modului în care înțelege să se manifeste, verbal. Locutorul trebuie să-și asume responsabilitatea presupuzițiilor, în vreme ce alocutorul pe cea a decodării lor eficiente. De ce e nevoie de această dublă responsabilitate, putem înțelege analizând presupuzițiile din perspectivă pragmatică.

Presupozițiile pragmatice se pot astfel descrie ca acele informații care privesc „condițiile de succes”, condiții preliminare care trebuie să fie întrunite pentru ca actul de limbaj să fie reușit (Kerbrat-Orecchioni, p. 316).

Definiția dată de Fillmore aduce precizări în acest sens: Prin aspectele presupozitive ale unei situații de comunicare prin intermediul limbajului se înțeleg condițiile care trebuie să fie satisfăcute pentru ca un anumit act ilocutionar să fie efectiv îndeplinit atunci când sunt pronunțate anumite fraze (Charles, p. 44).

Declanșatori de presupozitii: Se poate observa că presupozitiile sunt declanșate de anumite elemente lexicale, morfologice sau sintactice din structura unui enunț, care au funcția unor mărci specifice (Levinson, p. 181).

1. Descrierile definite: nume proprii sau nume comune însoțite de articolul definit ori de determinări atributive:

Proverbele: *Mitică, actorul! E plecat de aici de-o jumate de an* (p.108).

2. Verbele nonfractive (subordonate false): *a visa, a-și închipui, a-și imagina, a pretinde că... etc.*

Lucky: *Caut tâmpitul care a săpat gropile astea tâmpite.*

Proverbele: *Mi se pare că nu sunt deloc tâmpite, domnule.*

Lucky: *În orașul nostru numai proștii dau în gropi* (p.109).

Proverbele săpa gropi în tot orașul, iar Lucky a fost nefericitul care a avut nenorocul să cadă și să-și fractureze piciorul. Proverbele, la rândul său nu-și recunoaște vina, ba dimpotrivă, are certitudinea că gropile săpate de el nu sunt nici pe departe tâmpite.

3. Verbe și predicative implicative: *a reuși, a evita, a uita, a se întâmpla (să) etc.*

Gogo și Didi reflectând despre acei 15 ani de când repetau piesa *Așteptându-l pe Godo*, au ajuns la concluzia că textul piesei este totuși diferit de ceea ce joacă ei în spectacol, deci 15 ani au improvizat prea multe neadevăruri.

Gogo: *Încât am uitat textul piesei. Se întâmplă și cu alții* (p. 115). Presupozitia este că Gogo cunoștea prea bine până acum textul piesei și că exact în aceeași situație pot fi și mulți alți actori care, din întâmplare, pot uita un text binecunoscut.

4. Verbe care exprimă modificarea unei stări: *a începe, a termina, a sfârși, a înceta, a pleca, a încheia, a ajunge, a sosi etc.*

Roza: *A venit să te vadă. Cum altfel dacă ai lipsit mai mult de o oră!* (p. 132)

Presupunem că până acum nu era prezentă a treia persoană în discuția celor doi, iar acum, a intervenit pe neprins de veste. De asemenea, 2. Putem deduce nemulțumirea Rozei față de apariția neașteptată și inoportună a altei persoane.

Eclesiastul: *Bine, Lucky, du-te la teatru și spune-le la ai noștri să înceapă spectacolul fără mine* (p.110). Conținutul presupus constă în faptul că până la momentul de față spectacolul nu era început, putem deduce că după replicile Eclesiastului spectacolul poate deja începe.

Întrucât Lucky o iubește pe Verona, iar Verona nu-i împărtășește dragostea, căci îl iubește pătimaș pe Eclesiast, dragostea lui Lucky este respinsă, iar iubirea care a fost cândva vie, după afirmațiile Veronei, nu mai poate fi reaprinsă sau reînviată.

Presupozițiile au fost catalogate drept o „categorie estompată” sau un „termen-umbrelă”, consecință a flexibilității lor semantice. Considerăm termenul de „aserțiune” cel mai adecvat pentru a traduce conceptul de „posé” din franceză (aserțiunea fiind o afirmație dată ca adevărată). El a mai fost tradus prin „dat” (Baylon, p. 381). Pentru a ajunge aici, am examinat toate accepțiile date presupoziției, care se pot grupa în două mari categorii: cele de ordin logic (denumite și „semantice”) și cele de ordin pragmatic.

Presupozițiile au deci nevoie de o „punere în discurs”, fiind ele însele un fundal pentru o nouă bază discursivă, pentru cea ce Eco numește „resetarea interacțiunii” (Eco, p. 314).

Presupozițiile nu constituie un obiect al comunicării (dacă interlocutorul le respinge sau le pune la îndoială, presupozițiile își pierd acest statut și rămân neactualizate fără ca procesul comunicativ să sufere cumva). Presupozițiile au un rol esențial în delimitarea universului conversațional.

Contestarea presupozițiilor de către interlocutor este mai gravă decât constatarea celor asertate de către locutor, pentru că având ca obiect aspecte considerate de domeniul evidenței, acestea constituie o amenințare dură la adresa eului pozitiv (engl. positive face) al locutorului, o astfel de reacție poate face conversația imposibilă (Ionescu-Ruxăndoiu, p. 59).

Enunțarea poate crea presupoziții. Presupoziția nu este numai o sumă de condiții prealabile necesare pentru ca enunțul să funcționeze. Puterea presupozițiilor este în primul rând manifestată în interacțiune și discurs. Nu în ultimul rând, presupoziția funcționează pe baza unei relații de autoritate, în care cineva impune, iar altcineva se supune. Locutorul trebuie să-și asume responsabilitatea presupozițiilor în vreme ce alocutorul pe cea a decodării lor eficiente.

Referințe bibliografice:

1. REBOUL, Anne. MOESCHLER, Jacques. *Pragmatica, azi. O nouă știință a comunicării*. Cluj: Editura Echinox, 2001.

2. ASHER, Richard E. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford, New York, Seul, Tokio: Pergaman Press, vol. 6, 1994.

3. BAYLON, Christian. MIGNOT, Xavier. *Comunicarea*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2000.

4. Cf. KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *L'Implicite*. Paris: A. Colin, 1986.

5. CHARLES, J. ș.a. *Studies in Linguistic Semantics*. Holt Rinehart et Winston, London et New York, p. 276, apud. Paul Lerreya, *Enoncés performatifs. Présupposition*: Paris, F. Nathan, 1979.

6. DUCROT, Oswald. *Dire et ne pas dire*. Paris: Hermann, 1972.

7. GEOFFREY, Leech. *Semantics*. The study of meaning: Penguin Books, 1990 (1974).
8. KLINKENBERG, Jean-Marie. *Inițiere în semiotica generală*. Iași: Institutul European, 2004.
9. IONESCU-RUXANDOIU, Liliana. *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*. București: ALL Educational, 2003.
10. LEVINSON, Sanford. *Pragmatics*. United Kingdom: Cambridge University Press, 1983.
11. ECO, Umberto. *Limitele interpretării*. Constanța: Editura Pontica, 1996.

Surse:

1. BUTNARU, Val. *Cum Ecclesiastul discuta cu Proverbele // Dramaturgie*. Selecție, studiu introductiv și note bibliografice de Valentina Tăzlăuanu. Chișinău, Editura: Știința, 2004, pp. 105-153.